

Doc. dr. sc. Aleksandra GOLUBOVIĆ

FILOZOFSKI DIO U DJELU MARKA ANTUNA DE DOMINISA

UDK: 1 Dominis, M. de
Rukopis primljen: 7. 12. 2010.
Prihvaćen za tisak: 20. 12. 2010.
Priopćenje na znanstvenom skupu
Conference paper

Doc. dr. sc. Aleksandra Golubović
Filozofski fakultet u Rijeci
Odsjek za filozofiju
HR – 51000 Rijeka
Omladinska 14
aleksandra210@yahoo.it

Marko Antun de Dominis istaknut je predstavnik novovjekovnog razdoblja. Školovao se u Italiji, kolijevci renesanse, no djelovao je također u Hrvatskoj i Engleskoj gdje ostavlja neizbrisiv trag. Najpoznatiji je po svojem djelu O Crkvenoj državi koje je nakon objavljivanja postalo svjetska senzacija. Navjestitelj je novog doba, koji na sukobu između starog i novog znanja, skolastike i novovjekovne filozofije, gradi novu sliku čovjeka i društva. Svoj doprinos dao je na području filozofije znanosti, gdje ga smatraju pretečom otkrića u optici i teoriji duge, kao i na području filozofije politike osobito zbog prijedloga o strogoj podjeli autonomije između državne i crkvene vlasti te ostalih naprednih političkih ideja. Na planu politike bio je inspiracija i jednom od najvećih velikana filozofije politike, Thomasu Hobbesu.

Ključne riječi: *Dominis; novovjekovna filozofija; filozofija znanosti; filozofija politike*

Dominis je Rabljanin, rođen 1560., umro (u Rimu) 1624. Živi na prijelazu iz srednjovjekovne u novovjekovnu filozofiju tj. u doba 'kasne' renesanse i humanizma. Bitno je istaknuti da se školovao kod isusovaca (kod kojih ostaje punih 20 godina). Bio je profesor u Veroni i Padovi – gdje se bavio matematikom, fizikom i prirodoslovljem. Istraživao je područje optike (o vidnim i svjetlosnim zrakama u lećama i o dugi), te plimu i oseku. Bio je također profesor retorike, logike i filozofije u Bresciji. Newton ga spominje kao svoga preteču u otkriću sunčanoga spektra, a neki znanstvenici smatraju ga (primjerice - Goethe) pretečom Descartesovih otkrića (nazora) o svjetlosti (tj. u optici). Bio je senjski biskup, zatim nad-

biskup, pa primas Dalmacije i Hrvatske. Vršio je, dakle, visoke crkvene dužnosti. Zbog sukoba s kaptolom i inkvizicijom bježi u London (gdje ostvaruje kontakte s visokim crkvenim i političkim dužnosnicima). Neki tvrde da je bio protestant (reformator), dok se drugi ne slažu s tom tezom. Napisao je više djela, no najznačajnije je *De Republica Ecclesiastica* (deset knjiga – “O Crkvenoj državi”), izašlo u Londonu 1617. god., koje je izazvalo svjetsku senzaciju, i prevedeno je na više jezika. Zbog tog je djela osuđen od inkvizicije (kao heretik), te posthumno spaljen na Cvjetnom trgu u Rimu 1624. godine.

Stanje u filozofiji u doba De Dominisa (na europskom i svjetskom planu)

De Dominis živi u doba renesanse i to upravo u Italiji – koja je bila ‘kolijevka’ renesanse. Prije nego što izložimo temeljna obilježja renesanse – ukratko ćemo se prisjetiti prethodnog razdoblja tj. skolastike – i njezinih bitnih karakteristika (glavna tema u filozofiji – je Bog, dokazi za Božju egzistenciju, odnos vjere i razuma, te problem univerzalija).

Renesansa, kao što samo ime govori označava preporod – drugo rođenje, tj. rođenje novog čovjeka, povratak čovjeka svojim izvornim mogućnostima. Više nije Bog, kao za vrijeme skolastike, nego čovjek u središtu pažnje.

Opće značajke renesanse su 1) stvaralačko nastojanje da se izgradi nova filozofska slika svijeta i čovjeka, 2) duhovno oslobođenje od crkvene vladavine (tu se misli u prvom redu na oslobođenje od dogmatizma, i dominantnog utjecaja Crkve na gotovo svim područjima života), 3) ostvarenje novih ideja koje imaju za cilj postaviti čovjeka u središte zanimanja, 4) oživljavanje antike, osobito aristotelizma i neoplatonizma – te razvoj humanizma, 5) veličanje ljepote prirode, s jedne strane i ljudskog tijela, s druge (koje osobito dolazi do izražaja u umjetnosti, književnosti), 6) interes za prirodu i prirodne znanosti (može se reći da je moto ovog razdoblja: “znanje je moć”, pojavljuju se nove metoda u znanostima – opažanje, tj. promatranje, eksperiment i indukcija) i 7) optimizam – vjera u novo, u progresivnost. U čemu se očituje filozofija renesanse? Renesansa predstavlja razdoblje filozofskog nejedinstva, u smislu da u tom periodu nisu nastale nove filozofske škole i da nema jedinstvenog filozofskog pravca. Drugim riječima, u razdoblju renesanse pojavljuju se mnoge znamenite ličnosti koje su ostavile značajan trag u području znanosti, filozofije, religije, književnosti, umjetnosti itd., no u strogom smislu riječi ne može se tvrditi da postoji filozofija renesanse (možda eventualno možemo reći da postoje filozofi renesanse, tj. renesansnog razdoblja). Jedino što se sigurno događa jest pokušaj rušenja tisućljetne tradicije,

u prvom redu tu mislimo na rušenje crkvenih autoriteta, koji će za posljedicu imati - odbacivanje starog načina života.

Ipak, jedinstvo ovog razdoblja vidljivo je u vezi sa životom. Naime, svaki mislilac ovog razdoblja ide svojim putem, a svi zajedno, može se reći, traže rješenje antropološkog problema. Traži se novi smisao ljudskog života i novo mjesto čovjeka unutar društva, a onda i sveukupnog kozmosa. Svaki pojedinac, bilo da je riječ o znanstveniku, povjesničaru ili filozofu, traži odgovore na pitanja koja mu život nameće. Pri tom mnogi ispituju i preispituju svo dotadašnje znanje ne bi li pronašli neki temelj na kojem će moći dalje graditi, jer prije nego li se sve staro odbaci valja razmisliti o tome ima li ičeg pozitivnog, tj. onog što bi se još moglo iskoristi (iz skolastike i tzv. starih skolastičkih učenja)? Novonastale prilike koje su prisutne u različitim domenama života unijele su u život čovjeka novi polet, novi elan koji ga motivira na traženje nečeg novog, još ne iskušanog i neotkrivenog.

Na području znanosti također ima velikih novosti – naime, dolazi do novih prirodoznanstvenih otkrića, otkrivene su nove metode – promatranje, istraživanje, eksperimentiranje, indukcija, a sve nošeno parolom “znanje je moć” – uz pomoć koje mlada građanska klasa dobiva nova sredstva za unapređenje života. Znanost i tehnika postaju sredstva borbe za ljudsku samostalnost i slobodu. Zahvaljujući svemu nabrojenom ostvaruju se temelji nove ovozemaljske ljudske vladavine. Istina se ponovno počela tražiti – a ne kao ranije kada se ona samo izlagala kao gotova i jednom zauvijek dana. Također dolazi do oživljavanje antike (aristotelizma i novoplatonizma), njenog duhovnog i općeživotnog iskustva, koje se označuje i imenom humanizam (u smislu vrednovanje ovozemaljskog).

Kada je riječ o religiji, i tu svjedočimo velikim promjenama. Dominacija Crkve u gotovo svim domenama ljudskog života koja je često imala negativne posljedice, ne može se više tolerirati. Javlja se pokret reformacije na čelu s Martinom Lutherom koji ukazuje na nužnost promjene stanja u Crkvi.

De Dominis u novovjekovnoj filozofiji

De Dominis je po mnogočemu tipični predstavnik novovjekovlja tj. renesanse, koji je (može se reći: kroz sukob između starog i novog znanja) u određenom smislu najavio dolazak novog doba u kojem se događa sveopći preporod. Zašto baš De Dominis? U njemu imamo spoj, s jedne strane, genijalnog uma, a s druge, beskompromisne naravi do krajnjih granica/posljedica. Čini se da su ga upravo ova dva pola njegove osobnosti potaknula na doprinos stvaranju nove

vizije čovjeka i društva. Budući je Crkva u srednjem vijeku postala dominantna u gotovo svim sferama života, vršila je odlučujući utjecaj na politiku, kulturu i društvo u cjelini, te je sada (početkom novovjekovlja), u strahu da ne izgubi privilegiran položaj, i često ne birajući sredstva, napadala svaku novu i drugačiju viziju svijeta i čovjeka. Ovdje ne želimo generalizirati, nego samo istaknuti da je riječ o najvišim slojevima crkvene hijerarhije koji su u mnogim slučajevima svoju dominantnost iskazivali na neprimjeren način. Poznato je tako da nove znanstvene metode Crkva nije prihvaćala, ukoliko se rezultati do kojih su znanstvenici došli nisu slagali/poklapali sa dotadašnjim crkvenim učenjima. Učinjene su tu mnoge greške i propusti od strane Crkve. Čovjek novog vijeka osjeća da ga guši crkvena svevlast, (skolastička metoda dedukcije ne dovodi do novih znanja) te je se nastoji osloboditi. Budući da Crkva to ne dozvoljava, i najčešće ne pokazuje otvorenost za usvajanje novih teorija, stavova i uvjerenja, a što je najveći problem – ne dozvoljava niti istraživanja, javlja se bunt (reformacija). U takvim prilikama živio je Dominis u kojem se javlja ‘crv sumnje’ vezan za ispravnost kršćanske filozofije koju želi preispitati, kao i želja za traženjem istine o svijetu i čovjeku. U tom smislu, može se reći da on posjeduje ‘filozofski um’ (ukoliko prihvatimo da je filozofija potraga ili ljubav za istinom). Primijećuje to i ugledni latinist Veljko Gortan kada bilježi: *(O crkvenoj državi): “To je djelo rezultat pomna proučavanja Biblije, patristike, zaključaka crkvenih koncila, stare tradicije, teoloških rasprava i povijesnih djela. Sam pisac, (tj. Dominis) kaže da je tu obimnu građu isprva izučavao radi što bolje pripreme za propovijedi, ali da je u tom radu ubrzo ustanovio da se tadašnje kršćansko učenje, u kojem je bio odgojen kod isusovaca, uvelike razlikuje od temeljnih zasada kršćanstva koje su se odražavale u prvim stoljećima opstanka crkve dok je još bila čista i nepokvarena. Oštro se obara na neprestano stvaranje novih vjerskih članaka koji s Kristovim učenjem nemaju mnogo veze. Te članke, kaže Dominis, Rimska kurija proglašava bez ikakva prethodnog raspravljanja i nameće ih silom. Glavnu krivnju za to baca na papu, koji je, uzurpiravši primat, uveo monarhičnu vladavinu, stranu Kristovu učenje i pravoj vjeri”.*

Svoje izlaganje, smatra Veljko Gortan (prevoditelj), koje je kristalno jasno, Dominis, već prije formiran kao znanstveni istraživač, zasniva na razumu, i daleko do svake metafizike i mistike. Ovdje vidimo kako Dominis usvaja i primjenjuje nove znanstvene metode ne bi li došao do prave istine. Kada je kao splitski nadbiskup ‘obrazlagao odluku o svojem putovanju’ u London 1616. – izjavio je kako mu je prvenstveno stalo do toga da *upozna istinu*. Često u najavama svojih knjiga (tj. djela *O crkvenoj državi*) koristi riječi dokazujem, istražujem, razmatram, raspravljam i sl., u čemu se očituje njegov (nazovimo ga) filozofski pristup.

Na kraju najave svojih 10 knjiga Dominis zaključuje: *“To je bio plod mojih studija. Dok sam naime u spomenutim prilikama već otvorenih očiju željno čitao svetu bibliju, pravovjerne oce, presvete kanone i knjige koncila, raspaljen žarom da objasnim istinu i sebi samome i drugima, nisam mogao a da ne zapišem ono što sam spoznao”*. Opisujući svoj odlazak iz Hrvatske - ističe kako njegov bijeg treba shvatiti daleko od svake sumnje u raskol, te napominje da bježi od zabluda, zloupotreba i sl. Također naglašava da se zbog ljubavi koju duguje svetoj katoličkoj crkvi nikada od nje neće odijeliti, te da je stalno pripravan surađivati sa svima dok se god slažu u bitnim člancima vjere i simbolima stare Kristove crkve.

De Dominis kao filozof znanosti

U ranijoj fazi života Dominis se bavio fizikom tj. dao svoj doprinos filozofiji znanosti. Napisao je dva djela iz fizike: jedno iz optike, a drugo o plimi i oseci, i to većim dijelom za vrijeme dok je bio profesor filozofije u Padovi. Mnogi su se, poput Dominisa, u to doba – u svom pristupu fizikalnim problemima više ili manje koristili motrenjima (opažanjima) i pokusima (kao metodama istraživanja). Zato su mogli, usprkos svom temeljnom aristotelovskom opredjeljenju dobiti i vrijedne znanstvene rezultate. Ovdje opet dolazi do izražaja sukob između starog i novog znanja (spekulacije nasuprot iskustva) i metoda. 1607. godine holandski optičari otkrili su dalekozor (koji je Galilej ubrzo primijenio za motrenje planeta), no nametnula se potreba da se funkcioniranje dalekozora i teorijski obrazloži. Obrazloženje je naravno, ponudio Dominis.

Optičkim problemima bavili su se mnogi fizičari u 16. st., no budući da u to vrijeme nije bio poznat zakon loma svjetlosti oni nisu bili u mogućnosti doći do točnih zaključaka. Zbog istog je razloga i Dominis učinio mnoge pogreške i došao do mnogih pogrešnih pretpostavki. Oslanjao se previše u svom teorijskom pristupu na aristotelova tumačenja (dakle, na staro znanje). Descartesu se pripisuje zasluga što je iznio teoriju duge jer je poznavao kvantitativni zakon loma, ali, može se reći da i Dominisov prilog tumačenju duge ima svoju vrijednost u razvitku rješenja tog problema. Dominisov doprinos rješavanju problema iz područja optike treba vrednovati u skladu s njegovim filozofskim opredjeljenjem, s jedne, te u skladu s metodološkim opredjeljenjem, s druge strane. U svojim istraživanjima optičkih pojava primijenio je neke nove metodološke pristupe koji nisu bili prisutni u aristotelizmu (a to je pokus i motrenje/promatranje pojava), no u obrazloženju se služio aristotelizmom, umjesto ponovno – svojim znanstvenim rezultatima. Želio je svoje znanstvene rezultate prilagoditi aristotelizmu, što

se pokazalo neispravnim. Zbog toga nije uspio do kraja objasniti teoriju duge, jer u istraživanju postupa metodološki, koristeći pokus i motrenje, a u objašnjavanju uzroka pojedinih pojava postupa aristotelovski. U istraživanju plime i oseke postupa slično. Teoriju plime izgrađuje također na temelju motrenja, a ne iz unaprijed postavljenih načela (Aristotelove prirodne filozofije). Bez obzira na uspješnost njegove teorije ostaje činjenica da je krenuo metodološki sasvim drugačije nego što je to bilo u Aristotelovoj prirodnoj filozofiji. Dominisova je teorija više u skladu s iskustvenim činjenicama. Iako su Dominisova djela peripatetička, ona sadrže i bitno nov metodološki pristup fizici u odnosu na prijašnja tumačenja, a to su pokus i motrenje. Dominisova tumačenja, osobito u optici, gotovo se potpuno oslanjaju na pokuse – on pokuse obavlja i na njima temelji svoja tumačenja. U problemu plime i oseke mora promatra pojavu i iz toga izvlači zaključke. Dakle, možemo zaključiti da kad Dominis rješava pojedinačne probleme, on izvodi pokus i motrenja, ali kad tumači uzroke, uvijek to čini u sklopu aristotelizma. S obzirom na korištenje novih metoda u pristupu fizikalnim problemima, on je ipak potaknuo raspravu o nekim rješenjima i time stekao svoje mjesto u razvitku fizike.

De Dominis u filozofiji politike

Dominis je bio svjedok teške političke situacije svog doba kao i pojave novih oblika društvenog uređenja (feudalizma koji je na izmaku, plemstva koje polako gubi vlast, i pojave novog sloja - građanstva). Situacija u Papinskoj državi također je kompleksna. Naime, i dalje se odvija borba papinske tradicionalne moći, učvršćene beskompromisnim i okrutnim sredstvima, a podrovana iznutra nemoralom i političkom trgovinom, s mladim snagama reformacije (u kojoj se pojavljuju nove ideje liberalizma i težnja ka stvaranju 'regnum hominis'). Često se pod plaštem pravovjerja okrutnim sredstvima branila najobičnija politika moći i to moći Crkve koja je donedavno bila dominantna, a sada polako gubi tlo pod nogama. Protiv te i takve Crkve usprotivio se i Dominis. Njegovo glavno djelo, *O Crkvenoj državi*, napisao je s namjerom da strogo odvoji crkvu od politike, duhovno od svjetovnog.

Za Dominisa Crkva nije i ne može biti monarhija već aristokratski uređeno tijelo u kojem je odgovornost podijeljena na biskupe, koji su jednako biskupi kao i papa. Pojedine mjesne crkve jednake su rimskoj, što znači da u Crkvi treba vladati, u određenoj mjeri i demokracija. Iz njegovih promišljanja o Crkvi proizašle su novosti u promišljanju države. Dominis je jasno izrazio svoj stav – on

želi autonomiju države i politike u odnosu prema Crkvi. Zaključno možemo reći da je Dominis dobro uočio temeljnu autonomiju duhovnoga i svjetovnog, crkve i države. Njegova razmišljanja o državi i politici bila su inspirativna i izvršila su utjecaj na jednog od velikana filozofije politike - Thomasa Hobbesa. O utjecaju Dominisa na Hobbesovu filozofiju politike napisano je više članaka i knjiga. Od ideja koje se mogu iščitati iz njegovog glavnog djela prisutna su još promišljanja o ujedinjenoj i pacifiziranoj Europi koja će biti izgrađena na principima uzajamne tolerancije i poštivanja tradicionalnih razlika. Dominis je živio i djelovao u vijeku gdje naglim razvitkom apsolutističkih monarhija sve više jača i građansko pravo. Ivan Supek smatra da njegova promišljanja nadilaze ondašnju reformaciju, a više se nadovezuju na najbolju katoličku tradiciju univerzalizma. Još ističe važnost ljudske odgovornosti i slobode. Sam se Dominis u svojim knjigama predstavio kao katolik-univerzalist. Pisac 'Crkvene države' otvorio je vrata – univerzalnoj humanosti. Kasnije će i svjetovna vlast proći kroz sličan razvitak i po tome njegova analiza i kritika vlasti ima dublje značenje nego što je Dominis mislio. Najveću zaslugu treba mu svakako pripisati zbog činjenice da je potaknuo srednjovjekovnu raspravu o tome je li duhovna (crkvena) vlast nad svjetovnom ili obrnuto.

Umjesto zaključka

Postoji više teza o počecima hrvatske filozofije, a jedna od najstarijih (kronološki gledano) i najpopularnijih glasi da se iskon hrvatske filozofije treba vezivati uz europski renesansni humanizam. To, drugim riječima, znači da se počeci hrvatske filozofije vežu uz uključivanje naših filozofa i znanstvenika u evropske renesansne kulturne, znanstvene i filozofske krugove. Prema tom kriteriju i Dominis svakako spada među velikane tog doba.

RIASSUNTO

LA PARTE FILOSOFICA NELL'OPERA DI MARCO ANTONIO DE DOMINIS

Doc. dott. ssa di ricerca Aleksandra GOLUBOVIĆ

Marco Antonio de Dominis è un noto rappresentante dell'età moderna. Ha finito le scuole in Italia, la culla del Rinascimento, ha anche lavorato in Croazia e in Inghilterra dove lascia un segno incancellabile. È diventato famoso grazie alla sua opera *De Republica Ecclesiastica* che dopo la pubblicazione è diventata un fenomeno mondiale. È l'annunciatore dell'età moderna, sul conflitto tra vecchie e nuove conoscenze, tra la scolastica e la filosofia dell'età moderna costruisce una nuova immagine dell'uomo e della società. Ha dato il suo contributo nella filosofia della scienza dove è considerato un percursore di scoperte nel campo dell'ottica e nella teoria dell'arcobaleno, e anche nel campo della filosofia politica in particolare per la proposta di una rigida ripartizione di autonomia tra le autorità di Stato e di Chiesa, e per altre prosperose idee politiche. Nel campo politico è stato una fonte d'ispirazione di uno dei più grandi uomini della filosofia politica Thomas Hobbes.

Parole chiave: Dominis; filosofia moderna; filosofia della scienza; filosofia politica

SUMMARY

PHILOSOPHIC PART IN THE WORK OF MARKO ANTUN DE DOMINIS

Assistant Professor Aleksandra GOLUBOVIĆ, PhD

Marko Antun de Dominis is the renowned representative of Modern Age period. He was educated in Italy, the cradle of renaissance, but he also acted in Croatia and England where he left significant impact. His most famous work is *On Church State*, which became a world sensation upon its publishing. He was the predictor of the new age building a new image of the man and the society on the conflict between the old and the new knowledge, scholastics and Modern Age philosophy. He also contributed in the field of philosophy of science where he is considered the forerunner of the discoveries in optics and theory of rainbow, as well as in the field of philosophy of politics, particularly because of the proposal on strict division of autonomy between the state and church administration and other progressive political ideas. In the field of politics he was the inspiration to one of the great authors of philosophy of politics, Thomas Hobbes.

Key words: Dominis; Modern Age philosophy; philosophy of science; philosophy of politics